

*Проценко Олена Борисівна,
кандидат педагогічних наук
Маріупольський державний університет*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку освіти України обумовлені інтеграцією знань, міждисциплінарними зв'язками, взаємопроникненням різних наук, що сприяє більш ефективному вирішенню поставлених суспільством освітніх проблем. Проблема розвитку професіоналізму зрілої особистості, творчого розвитку фахівців різних галузей, зокрема педагогічної, удосконалення навичок саморегуляції, самореалізації, самонавчання людини досліджується інтегративно в галузі наукового знання, що виникла на стику таких наук як психологія, соціологія, педагогіка, філософія, геронтологія і отримала назву акмеологія.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми становлення та розвитку акмеології як науки про досягнення професійної майстерності фахівця присвячені наукові праці таких учених як К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, В. Вакуленко, Ю. Гагін, Н. Гузій, А. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Максимова, С. Пальчевський, Л. Рибалко. Однак, не зважаючи на наявність наукових розробок у цьому напрямі проблема розвитку акмеологічної науки є недостатньо вивченою.

Мета статті полягає у визначенні акмеології як галузі наукового знання, характеристиці її основних категорій і понять.

Виклад основного матеріалу. Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що в Росії з кінця 80-х – на початку 90-х років ХХ століття з'являються дослідження з акмеології – науки, яка вивчає закономірності й феномени розвитку людини на ступені її зрілості й особливо при досягненні найбільш високого рівня в цьому розвитку. Уперше поняття «акмеології» як науки про розвиток зрілих людей було введено видатним психологом М. Рибніковим у 1928 році. Термін «акмеологія» походить від давньогрецького «акме» і визначається як «вища точка, зрілість» (в дослівному перекладі «акме» – вершина, розквіт або вістря). У давнину греки словом «акме» називали період віку в людському житті, коли проявляється зрілість всього, на що здатна ця людина, знаходяться на вершині всі її можливості та сили [5, с. 7–9].

На думку таких дослідників як Г. Яворська, В. Гладкова, О. Горчакова передумови виникнення акмеології можна знайти ще в розвитку історії Давнього світу, коли під кульмінацією «акме» розумівся прояв активного ставлення до життя: вмінням застосовувати різні матеріали, володіти технікою виготовлення знарядь праці. Продовжувався розвиток акмеології у Давньому Китаї. Китайські філософи накреслиють підходи до ідей акмеології, виникає ідея удосконалювання людини і суспільства, пропонуються педагогічні і соціальні дії, спрямовані на прогрес, а саме: досягнення акме через пізнання понять Ян та Ін. Акмеологічні знання знайшли своє відображення у філософській думці епохи Відродження (досконалість цілісної людини розуміється як максимальний рівень самореалізації); у філософії Просвітництва (високо оцінюються вміння людини самостійно аналізувати перебіг подій, ухвалювати самостійні рішення); у класичних роботах німецьких філософів (акме розглядається як моральне вдосконалення, вершиною якого є категоричний імператив) [4, с. 152–157].

Акмеологія як наука пройшла у своєму розвитку чотири етапи:

- латентний, на якому склалися необхідні наукові і культурологічні передумови виділення акмеологічної проблематики;
- номінаційний, коли потреба в акмеологічному знанні була усвідомлена і з'явився сам термін «акмеологія»;
- інкубаційний, коли були сформовані предмет науки, її об'єктивне поле, стали проводитися акмеологічні теоретичні і прикладні дослідження;
- інституційний, коли акмеологія повністю набула статус самостійної науки, стали проводитися масштабні акмеологічні дослідження, були створені акмеологічні підрозділи в освітніх і навчальних закладах [5, с. 14].

Пріоритет у теоретичній розробці та практичному впровадженні акмеологічних ідей за загальним визнанням належить Росії. У різних вищих навчальних закладах Російської Федерації було організовано кафедри й лабораторії акмеології. Через аспірантуру й докторантуру розпочато підготовку кадрів вищої кваліфікації за спеціальністю 19.00.13 – психологія розвитку, акмеологія. У вищих навчальних закладах Москви, Санкт-Петербурга, Тули, Калуги, Нижнього Новгороду й інших міст було організовано дисертаційні ради з цієї спеціальності. У 1991 р створено й офіційно зареєстровано Міжнародну академію акмеологічних наук (МААН) із штаб-квартирою в Санкт-Петербурзі й відділеннями в Москві, великих регіонах Росії й за рубежом. З 1994 р. видається теоретичний журнал «Акмеологія», а з 1997 р – журнал «Вопросы акмеологии». Регулярно проводяться наукові конференції й симпозиуми з акмеології. У Москві створено Міжнародний акмеологічний інститут – перший навчальний заклад для підготовки спеціалістів-акмеологів вищої кваліфікації [3, с. 14–15].

В Україні культивування акмеологічних знань спостерігається ще з часів Г. Сковороди, який проповідував ідеї морально-етичної філософії, що ґрунтується на таких провідних положеннях: основним етичним завданням людини є досягнення стану рівності з Богом, піднятися до Бога людина спроможна на засадах самопізнання, самопізнання досягається в три етапи (самоідентифікація особистості, пізнання себе як суспільної істоти, пізнання себе як буття) [4, с. 165–168].

В сучасній Україні помітно посилюється увага до акмеологічної науки на початку ХХІ століття: створено наукову організацію «Українська Академія Акмеологічних наук» на базі Київського університету імені Бориса Грінченка, діє 24 осередки Академії у різних містах і регіонах нашої країни (Бердянський, Дніпропетровський, Донецький, Житомирський, Запорізький, Київський, Луганський, Львівський, Рівненський, Хмельницький осередки тощо), з 2010 року видається журнал «Акмеологія в Україні: теорія і практика», здійснюються наукові дослідження і проводяться конференції з акмеологічних проблем у вищих навчальних закладах [7, с. 15].

Одним з основних завдань розвитку акмеологічної науки в Україні є створення Єдиної акмеологічної освітньої системи. Так, на теренах українських наукових закладів діють представники Міжнародної академії акмеологічних наук та Російської академії акмеологічних наук, які створюють автономні школи, форуми, гуртки з акмеологічних питань. Крім того, залишається незкоордиованою діяльність викладання акмеологічних дисциплін у вищих навчальних закладах України та впровадження акмеологічних підходів у загальноосвітніх навчальних закладах [7, с. 16].

Сьогодні українські вчені визначають акмеологію як науку про досягнення людиною найвищих вершин у життєдіяльності та самореалізації творчого потенціалу, який є основою загальнолюдських потенційних можливостей.

Об'єктом акмеології є зріла особистість, яка прогресивно розвивається, самореалізується, головним чином, у професійних досягненнях. Предметом акмеології виступають процеси, закономірності і механізми удосконалення людини як індивіда, індивідуальності, і особистості у життєдіяльності, професії, спілкуванні, що призводять до самореалізації і досягнення вершин у розвитку професійної зрілості [5, с. 17–18].

Обґрунтовуючи базові акмеологічні категорії та поняття слід їх об'єднати у п'ять таких груп:

- 1) поняття, що визначають вищі стадії, рівні, якості розвитку особистості та їх характеристики (акме, зрілість, професіоналізм);
- 2) поняття, що характеризують системи, які змінюються (суб'єкт, стратегія, організація);
- 3) поняття, що характеризують спосіб використання людиною власних життєвих, природних, часових ресурсів (індивід, працездатність, професійне довголіття);
- 4) поняття особистісно-орієнтовані (особистість, Я-концепція, готовність);
- 5) поняття, що визначають рівень самореалізації особистості (самовизначення, самовираження);
- 6) поняття, що характеризують діяльність на вищих стадіях розвитку (висока продуктивність, ефективність, креативність, майстерність) [1].

Розглянемо основоположні та взаємопов'язані поняття акмеології, до яких належать поняття «акме» і «професіоналізм». В акмеології розрізняють «професіоналізм діяльності» та «професіоналізм особистості».

Професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб'єкта діяльності, що відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок та вмінь, володіння сучасними алгоритмами і способами розв'язання професійних задач, що дозволяє здійснювати діяльність з високою продуктивністю.

Професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей, акмеологічних інваріант професіоналізму, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток зрілого спеціаліста [2, с.18].

З акмеологічного погляду професійна зрілість – масштабна категорія, яка передбачає розвиток морально-етичних якостей, гуманістичної спрямованості особистості, нормативності поведінки й відносин. Зріла особистість вирізняється високою відповідальністю, турботою про інших людей, соціальною активністю, характеризується гуманістичною спрямованістю, а не лише високими професійними досягненнями й ефективною самореалізацією [3, с. 7].

Міра зрілості людини і так звана вершина цієї зрілості, або «акме» – це багатовимірний стан людини, що охоплює значний у часовому відношенні етап її життя й показує, наскільки людина склалася як спеціаліст у певній галузі, як особистість. Цей стан не є статичний, а навпаки, відрізняється більшою або меншою варіативністю й змінюваністю. Він дозволяє всебічно вивчати закономірності розвитку людини як індивіда (складного живого організму), особистості (ядром якої є ставлення людини до різних сторін дійсності) і суб'єкта діяльності (перш за все, як професіонала), спроможного досягти професійної зрілості.

Велика увага в акмеології приділяється об'єктивним і суб'єктивним чинникам, що, взаємодіючи один з одним, дозволяють дорослій людині досягати рівня акме. Термін «акме» витлумачується дуже неоднозначно. Так, О. Гавалешко подає два підходи до тлумачення цього поняття. По-перше, акме означає пік здоров'я чи пік людини у розвитку його як особистості, чи пік, коли людина як суб'єкт, займаючись якоюсь діяльністю, домагається найбільших для себе результатів. При цьому досягнення людиною акме виявляється обмеженим невеликим тимчасовим проміжком.

По-друге, терміном акме визначається більш тривалий тимчасовий період у житті дорослої людини, коли для неї характерний високий рівень працездатності, і як особистість вона є найбільш активним членом суспільства і разом з тим творчо продуктивно реалізує свій професійний потенціал у головній для себе галузі праці [2, с. 28].

Отже, акмеологія як наука вивчає основні категорії та поняття, пов'язані з визначенням професійної майстерності зрілої особистості в різних галузях життєдіяльності особистості.

На сучасному етапі розвитку акмеології формуються наукові напрями, що мають право на самостійне існування: військова, педагогічна та соціальна акмеологія, акмеологія управління, акмеологія діяльності в екстремальних умовах тощо. Завдання прикладних напрямів акмеології також мають відповідати загальним акмеологічним, але при цьому відображати професійну специфіку.

Так, педагогічна акмеологія вивчає шляхи досягнення професіоналізму в роботі педагога. Предметом педагогічної акмеології С. Пальчевський вважає саморозвиток суб'єктів педагогічного процесу у ході освітньої діяльності з метою підготовки до самовизначення в житті, професійного становлення, розвитку і вдосконалення педагогічної майстерності на шляху реалізації особистісної стратегії життя [5, с. 32].

Як зазначає В. Паскар в педагогічній акмеології успішно розроблений власний методологічний інструментарій. Поряд із загальнонауковими методами – аналізом, синтезом, використовуються методи психології та педагогіки – опитування, спостереження, анкетування, тестування, моделювання. Розроблено також і акмеологічні методи: акмеографічний опис, побудова акмеограми. Практичним є поділ діагностичних методів на: Life-date – біографічні опитувальники, діагностичні методи, побудовані на вивченні реального життя, біографії, життєвого шляху людини; Questen-date – методи в формі тестів-опитувальників, сюди можна віднести тест Кеттелла; Test-date – методи завдання, прикладом такого тесту є інтелектуальні завдання [6].

Серед основних завдань педагогічної акмеології С. Пальчевський виокремлює такі: дослідження психолого-педагогічних умов професійного становлення особистості у період навчання у спеціальних закладах різного рівня акредитації; розробка акмеологічних моделей професійного становлення фахівців різноманітних галузей господарства та педагогічних працівників, відповідальних за їх підготовку; знаходження шляхів удосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників закладів освіти різних рівнів; розробка проблем, пов'язаних із механізмом формування у майбутнього професіонала фахової мотивації, саморефлексії, потреби в актуалізації фахово-особистісного потенціалу; розробка й наукове обґрунтування моделей професіоналізму педагогічної діяльності як динамічної системи, інваріантної щодо всіх педагогічних систем [5, с. 33].

Прикладна акмеологія поступово збагачується новими напрямками дослідження. Так, у перспективі розвитку медична акмеологія, що має вивчати удосконалення професійної майстерності медичних працівників, проблеми їх професійного здоров'я тощо. Перспективним напрямом прикладної акмеології є юридична акмеологія, об'єктом якої виступає професіоналізм діяльності юристів та працівників правоохоронних органів.

Додамо, що прикладна акмеологія має основу й для інших перспективних напрямів. Вони базуються на акмеологічних дослідженнях професіоналізму в сфері економіки та підприємництва, професіоналізму в міжнародних відносинах, інформаційній діяльності [1].

Висновки. Таким чином, узагальнюючи вищесказане, можна стверджувати, що розвиток акмеології як науки про

досягнення зрілою особистістю вершини в її професійній діяльності має не тільки багату історію становлення, але й перспективні шляхи подальшого розвитку.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. До напрямів подальшого дослідження можна віднести вивчення особливостей формування професіоналізму педагогів вищої школи на засадах акмеології.

Резюме. У статті розглядається акмеологія як галузь наукового знання, що дозволяє вивчити особливості професійного розвитку зрілої особистості. Визначаються основні категорії та поняття акмеології (особистість, зрілість, самовираження тощо). Надається характеристика базових термінів «акме» і «професіоналізм», що дозволяють зрозуміти специфіку акмеології. Визначаються напрями розвитку прикладної акмеології, серед яких виділяється педагогічна акмеологія. **Ключові слова:** акмеологія, прикладна акмеологія, професіоналізм, акме.

Резюме. В статье рассматривается акмеология как сфера научного познания, позволяющая изучить особенности профессионального развития зрелой личности. Определяются основные категории и понятия акмеологии (личность, зрелость, самовыражение). Характеризуются базовые термины акмеологии «акме» и «профессионализм», которые помогают понять специфику новой науки. Определяются направления развития прикладной акмеологии, среди которых выделяется педагогическая акмеология. **Ключевые слова:** акмеология, прикладная акмеология, профессионализм, акме.

Summary. In this article, acmeology as a branch of scientific knowledge, which helps to analyze the peculiarities of professional development of a mature person is studied. The main criteria and notions of acmeology (personality, maturity, self-expression etc.) are defined. Characteristics of basic terms “acme” and “professionalism”, which help to perceive specificity of acmeology is given. The main directions of applied acmeology are defined and pedagogical acmeology is singled out.

Keywords: acmeology, applied acmeology, professionalism, acme.

Література

1. Акмеология: учебное пособие [Электронный ресурс] / А. Деркач, В. Зазыкин. – Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com/docs/index-49007.html?page=14#2289072>

2. Акмеологія з основами психології кар'єри : навч. посіб. / Укл. О. М. Гавалешко, В. В. Пасніченко., Т. А. Кривко. – Чернівці: Рута, 2004. – 84 с.

3. Вакуленко В.М. Акмеологічний підхід у теорії і практиці вищої педагогічної освіти України, Білорусі, Росії (порівняльний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Валентина Миколаївна Вакуленко. – Луганськ, 2008. – 46 с.

4. Основи акмеології: навч. посіб. / Укл. Г. Х. Яворська, В. М. Гладкова, О. А. Горчакова. – Київ: Освіта України, 2012. – 248с.

5. Пальчевський С. С. Акмеологія: навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів / С. С. Пальчевський. – Київ: Кондор, 2008. – 398 с.

6. Паскар В. І. Ціннісні характеристики педагогічної акмеології як напрямку міждисциплінарних досліджень результатів діяльності вчителів початкової школи [Електронний ресурс] / В. І. Паскар. - Режим доступу : www.bdpu.org/scientific_published/scientific_published/conf_2008/articles/Section_2/Paskar.doc/view

7. Перевозчиков В. І. Актуальні питання розвитку акмеологічної науки в Україні / В. І. Перевозчиков // Акмеологія в Україні: теорія і практика. – 2010. – № 1. – С. 14–17.